

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 5. ЈУНА 1894.

ПЕСНИШТВО

О, ПЈЕВАЈ СРЦЕ МОЈЕ...

О, пјевај срце моје, стреси звјездице сјајне
С бесмртног величанства звуком љубавног миља,
Да њима уресим свето њене косице бајне,
У којима се лева мирис питомог смиља.

У храму љубави твоје нек њена слика стоји
И миљем дражи своје небеске даје силе,
Нек буде звјезда јасна на небу снова твоји',
Богиња твог живота и извор пјесме миле.

Љуби и пјевај само, нек чисти, јасни гласи
Дигну је летом својим у трепет звјездица сјајних,
Као што мене дижу њени анђеоски краси
У свјетлост божјег раја, у крило свјетова тајних.

Алекса Шантић.

ГЛАСНИК

(Х. ХАЈМЕ)

стај, слуго, седлај коња!
Сванула је зора рана.
Јури преко шуме, поља
До дворова краљ-Дункана.

Коњушара краљевскога
Испитаћеш тамо тајно:
Коју ћерцу краси данас
Невестинско рухо сјајно.

Рекне ли ти: „црнојка је!“
Ти похитај, брзо само;
Каже ли ти: „плавојка је!“
Не жури се брзо амо.

Сврати тада до ужара,
Купи једно уже јако;
Речи једне немој рећи,
Јаши тихо и полако!

С. Д. М.

СУДБИНА

(Т. ШТОРМ)

ој је негда поклонио
Своју прву љубав праву,
А она је одбацила
И предала забору.

С њим је дошла из туђине
Мома блага, дивна, мила,
Што је њега само хтела
И срце му поклонила.

И док искре од љубави
Он јој не хте да удели:
Страдала је она за њ'га,
И дала му живот цели.

С. Д. М.

БОРИС ГОДУНОВ

ДРАМА У ПЕТ ЧИНОВА

НАПИСАО А. С. ПУШКИН

С РУСКОГ ПРЕВЕО А ПИСАРЕВИЋ

ТРЕЋИ ЧИН

ПРВА ПОЈАВА

Краков. — У кући Вишњевецкога

*Псевдо-Димитрије, узурпатор и патер Черныковски**Узурпатор*

Не, оче, нема више тешкоћа!
Ја дух познајем народа свога:
У вери му је стална побожност;
Свет му је пример његова цара.
А према сваком има стрпљења.
Јамчим ти, да још пре две године
Сав народ мој и источна црква
Власт намесника Петрова шућују.

Патер

Нек ти помогне свети Игњатије,
Када наступе времена друга!
Међу тим чувај, о царевићу,
У души семе божје милости;
Пред оглашеним светом каткада
Претварати се дужност нам вели:
Људи ти суде — речи и дела;
А намере ти само Бог види.

Узурпатор

Амин! Ко је то тамо?

(Улази слуга)

Кажи да примам!

(Врата се отварају, улази гомила Руса и Пољака)

Из Кракова се крећемо сутра.
Ја ћу до тебе, Мњишек, у Самбор,
Бићу три дана. Знам врло добро,
У твоме дворцу како се гости
И све блиста раскошним сјајем,

Па домаћину имадеш младу.
Надам се, да ћу видети тамо
Дивну Марину. А вас, другови,
Руси, Пољаци, што сте се дигли
На општег врага, нашег крвника —
Синци словенски, повешћу скоро
У бој жељени противу врага;
Ал' видим међ вама и нових лица.

Гаврила Пушкин

Дођоше да од милости твоје
Замоле мача и да ти служе.

Узурпатор

О, с драге воље, ходите, децо!
А ко је, кажи, Пушкине, овај
Лепушкаст младић?

Пушкин

То је кнез Курпски.

Узурпатор (Курпском)

Познато име. Неси л' ти рођак
Казанском оном славном јунаку?

Курпски

Ја сам син његов.

Узурпатор

Да л' он још живи?

Курпски

Умро је.

Узурпатор

Велик ум! Муж од битке и света!
Ал' од онога доба, како је
Усто да свети увређену част
И с Пољацима на стари град Олгин
Напао, од тад слава му преста.

Курпски

Остатак живота отац проведе
У Волхинији — својим добрима,
Што му их даде Батори за тим.
У самоћи је мирно тражио
У наукама само утехе.
Ал' му то беше утеха слаба:
Често се сећо своје младости
И оне земље, где је провео —
Са том је мишљу и у гроб легло.

Узуриатор

Несрећан јунак! Како је јарко
Синуо почетак бурног му жића!
Ал' се радујем, дични витеже,
Што му се мири син с отацбином;
Грехе очева не спомињите!
Мир пепелу им! Дај руку, Курпски!...:
Није ли дивно? Син Курпског води
На престо; кога? — Иванова сина!..
Све је за мене: судба и људи.
А ко си ти?

Пољак Собањски

Собањски шљахтић.

Узуриатор

Част ти и слава, чедо слободе!
Трећину плате напред му дајте!
А ко су ови? К'о да познајем
Одело наше. Та то су наши!
Хрушчов (клањајући се)
Јест, господару, ти си нам отац!
А ми смо твоји робови верни.
Из Москве ми смо к теби прибегли,
За тебе, царе, гинут' смо вољни,
Наша телеса степеннице ти,
До царског трона да можеш доћи!

Узуриатор

О, страдалници, држ'те сте мушки!
Ја да се само докопам Моске,
Борис ће за све платити онда.
Ко си ти?

Карела

Ја сам козак са Дона;
Атамани ме к теби послаше,
Доље и горње чете козачке,
Да видим светло царско ти лице
И да т' у њихно име поздравим.

Узуриатор

Познајем Донце и нисам сумњо
Да ћу видети њине заставе
У редовима својим. Хвала им!
Знамо ми да су козаци данас
Стешњени јако и да их гоне;

Ал' ако нам само Бог помогне,
На трон отаца да се попнемо,
Наш верни Дон ће слободан бити.

Појета (долази клањајући се и дотиче се одеће
Димитријево.)

Велики принче, дични царевићу!

Узуриатор

А шта ти желиш?

Појета (пружа му артију)

Прим'те усрдно,

Овај плод јадни срдачног труда!

Узуриатор

Шта видим?! Нека латинска песма!
Мача и лире свети је савез:
Један их ловор уједно краси.
Рођен сам истина под небом ноћним,
Ал' глас латинске музе познајем
И цвеће с Парнаса волим и љубим.
У дар пророчки песников верујем.
Није залуд у њиним грудма
Одушевљење пламеног срца:
Благословен ће бити мој покрет, —
Песник га напред већ прославио!
Приступи, драги! За спомен, ево,
Од мене узми овај дар мали!
(Даје му прстен)
А када са мношвом судбина реши
И када узмем круну предака,
Надам се да ћу и опет чути
Твој глас песнички и химне такве:
Musa gloriam coronat gloriaque musam...
И тако, браћо, до сутра — с Богом!

ДРУГА ПОЈАВА

Замак војводе Мњишка у Самбору. — Парадна соба
Маринина

Марина, *Русја* јој помаже при облачењу. *Слушкиње*

Марина (пред огледалом)

Но, јеси л' готова? Жури се мало!

Русја

Извол'те најпре, изберте само
Избором тешким шта ћете на се:
Бисерну вршцу, ил' полумесећ
Ваш од смарагда?

Марина

Дај ми мој венац од дијаманта!

Русја

Прекрасно! Знате л', имали сте га,
Кад сте овамо дошли у дворац?
Ви сте на балу к'о сунце сјали:
Уздихали су за вама мушки.
Лепотице су само шаптале...

Онда вас, веле, први пут видео
Млади Хоткјевић, што се убио.
Прав је — веле — истина, да вас
Ко само види, тај се заљуби.

Марина

Дед се пожури!

Русја

Одмах! Ваш отац

Нада се вама данас зацело.
Ни царевић вас не виде залуд —
Потреса није затајит' мого,
И он је рађен: тако и треба
Поразити га одлучно само.
Заљубио се, истина права:
Већ месец дана из Кракова је,
За војну и за московски престо
Не мари више, него пирује;
Руси се љуте, Пољаци с' једе.
Ах, Боже! Хоћу л' дочекати дан,
Да вас царевић као царицу
Московску собом поведе тамо?
Не ћете ваљда оставит' мене?

Марина

И мислиш, ја ћу бити царица?!

Русја

Да ко ће? Ко се још сме лепотом
Мерити овде с мојом госпојом?
Кућа Мњишковых ником ни у чем
Нити уступа нит' је уступала;
Дух им је чувен свуд на далеко...
Срећан је, ког ви погледа свога
Удостојите, ко вашег срца
Љубав присвоји; та ко би био
Други нег' краљ наш ил' дофен млади....
Не само убоги царевић ваш,
Бог га зна ко је, Бог зна од куд је!

Марина

Цео свет зна га, да је син царски.

Русја

А прошле зиме целе је био
Код Вишњевецког слуга.

Марина

Крио се.

Русја

Мож' бити. Ал' ви знате ли само,
Шта по народу о њему гуде?
Да је он звонар у Москви био,
Да је већ познат као скитница
По свој општини својој и граду.

Марина

Какве глупости!

Русја

Ја не верујем;

Само то кажем да треба увек
Своју судбину да благосиља,
Кад га од других више љубите!

Слушкиња (долази журно)

Већ су се гости сви искупили.

Марина

Видиш ли: ти би до зоре тако
Брбљала саме глупе лудор'је,
А ја се не бих обукла никад....

Русја

Овога часка све је готово!

(*Слушкиње* се журе)

Марина (за себе)

Читаву тајну морам дознати.

ТРЕЋА ПОЈАВА

Ред осветљених соба. Свирка

Вишњевецки и *Мњишек*

Мњишек

Он се с Марином само забавља,
Она једина занима њега.
То ми је нешто на свадбу налик.
Но кажи, јеси л' икад мислио
Да ће кћи моја царица бити?!

Вишњевецки

Чудо заиста! — А мишљаше л' ти,
Да ће мој слуга сести на престо
Московски?!

Мњишек

А тек каква ј' Марина?!

Само јој шапнух: но, пази сада,
Да не упустиш тог Димитрија!....
И већ је пао у њене замке!

(Музика свира полонезу. — *Узурпатор* иде с *Марином*
као први пар)

Марина (тихо *Димитрију*)

У једанаест часова сутра
На вече бићу у шеталишту
Међу липама поред фонтене.

(*Раставе се.* — Други пар)

Кавалир

Шта *Димитрије* налази код ње?

Дама

Како? Та она врло је лепа.

Кавалир

Баш као каква мраморна нимфа:
Очи, уста — мртво без осмеха!...

(Нов пар)

Дама

Леп није, ал' је пријатна лика,
Види се да је царског порекла.

(Нов пар)

Дама

Кад ћете у бој?

Кавалир

Кад каже царевић,
Ми смо готови; ал' пана Мњишек
Канда ће и нас с њим заробити.

Дама

Пријатно ропство.

Кавалир

Јест, кад бисте ви...

(Разилазе се, собе се мало по мало испразне)

Мњишек

Ми, старци, више већ не играмо,
Гром музике нас више не вуче;
Дражесних руку не љубимо више....
Ал' старих шала радо се сећам!...
Ал' сад тог нема, што је пре било!
Ни младеж није више ватрена,
Нит' је лепота тако дражесна;
Све је то, брате, већ изумрло.
Него хајдемо, њих оставимо!
Сешћемо где год у какав кутак,
Отворићемо травом обраслу,
Стакленку старог угарског вина,
Пијуцкаћемо тај сок мирисни —
То густо уље жарко, слађано —
Онда с' и зборит' о свачем даје.
Хајдемо, брате!

Вишњевицки

Право, хајдемо!

ЧЕТВРТА ПОЈАВА

Ноћ. — Врт са фонтеном.

*Узурпатор и Марина**Узурпатор* (долази у врт)

Ту је фонтена: ту ћ' она доћи.
Рођен сам — мислим — а за страх не знам:
И смрт сам близу пред собом гледо —
Па дух ми није од смрти презо.
Грозило ми је вечито ропство,
Гоњен сам био — ал' нисам клоно,
Смело сам ропству утеко срећно.
А што ми сад се дихање стеже?
Што ме страх хвата неодољиви?
Да л' је то потрес од жарких жеља?
Не, страх је! Цео дан сам чеко
Тајни састанак овде с Марином,
Размишљао сам, шта да јој кажем;

Како да свладам надутост њену?!
Како царицом да је газовем?!
И ево час је — ја се не сећам
Речи, што сам их био спремио;
Љубав ми машту сву оковала...
Но, шта то шушну?... О, лакше. лакше!
Не, то ј' месечев махњиви зрачак,
Ил' поветарац шали се само. —

Марина (долази)

Царевићу!

Узурпатор

Она је!... Сва ми крв је застала.

Марина

Димитрије, јесте ли ви?

Узурпатор (за себе)

Чаробни, слатки глас! (Иде к њој).
Ти ли си једном?! Видим ли тебе
На само са мном у тихој ноћи?
Како је споро дуги дан теко!
Једва угасну вечерњи зрачак!
Дуго сам овде у мраку ноћном.

Марина

Часови лете — време је скупо.
Заказала сам овде састанак
Не за то, да ти љубавне речи
Слушам. Не треба речи. Верујем
У твоју љубав. Чуј: решила сам,
Да с твојом судбом, злом или добром,
Сјединим своју. Ал', Димитрије,
С правом од тебе једно захтевам:
Откри ми тајне наде свог срца,
Намере кажи и бриге своје,
Па ћу ти смело пружити руку,
Да живим с тобом — не слено као
Робиња мужу лаганих жеља,
Ил' наложница, што ћутат' мора;
Већ као жена тебе достојна
И помоћница московског цара.

Узурпатор

Ох, пусти само на један часак
Да заборавим на бриге своје!
Сама, Марина, сад заборави
Да царевића пред собом видиш!
Свог љубавника у мени гледај,
Свог изабраника, ког један поглед
Твој срећним чини. Ох, саслушај ми
Љубавне ваје, срце ми тоне!
Да ти искажем, чим срце гори!

Марина

Није сад време; ти, принче, чекаш,
Нестаће вере у пријатеља;
Сваког је часка опасност већа,

И дело све ће мучније бити;
Већ се проносе сумњиви гласи,
Већ једна другу новости гоне;
Годунов ће ти да стане на пут...

Узуриатор

Шта, срећо моја, шта ће Годунов?!
Зар Борис твојом љубављу влада?
Не, не! Сад гледам баш равнодушно
На царски престо и све владање.
Ах, твоја љубав... Та без ње шта је
Живот и слава, шта руско царство?
У пустој стени, у земунци —
Круни ми царској ти си замена;
Ах, твоја љубав...

Марина

Зар се не стидиш?!

Помисли на свој високи позив!
Твој позив треба да ти је дражи,
Него све дражи овога света.
Испоредит' га не можеш ни с чим.
Младићу, који безумно пламти
Плећен дражима моје лепоте,
Свечано не дам ја своје руке,
Већ наследнику московског трона,
Царскоме сину, ког срећа прати!

Узуриатор

Ох, не мучи ме, дивна Марино!
Зар си ти позив у место мене
Изабрала?! Не знаш да ми тим срце
Ужасно раниш и болом трујеш?!
Али шта? Реци!... Мисао грозна!....
Да нисам судбом царски потомак
Ни син Иванов, ког је већ давно
Свет смето с ума — јадно то чедо! —
Би л' ме ти онда — онда љубила?

Марина

Димитрије си и нико други,
Другог не могу љубити никог.

Узуриатор

Доста је! Не ћу више да љубим
С мртацем једну исту девојку.
Доста ј' притворства! С истином напред!
Знај: да већ давно Димитрије ти
Под земљом трухне — ускрнут' не ће;
А ја пак ко сам, хоћеш ли да знаш?
Казаћу: ја сам калуђер бедни;
Калуђерска ме невоља нагна,
Те сам на смелу мисао дошо —
На чудо, што још свет није чуо —
Из ћелије сам утеко своје
У Украјинце — у дивља села,
Привикао се коњу и сабљи;

Вама се јавих к'о Димитрије,
Преварио сам глупе Пољаке.
Шта велиш на то, горда Марино?
Задовољна си мојим признањем?
Ти ћутиш?

Марина

Срамота! О, тешко мени!

(Ћутање)

Узуриатор (у себи)

Куда ме моја наглост одведе!
Са тешком муком стечену срећу
Можда за навек изгубио сам.
Шта ја учиних лудак?! (гласно) Та видим,
Стид те је водити с некнезом љубав.
Сад ми изреци реч судбоносну!
У твојој руци моја је судба:
Реши — ја чекам! (пада на колена).

Марина

Устани, бедни узурпаторе!
Мислиш зар да ћеш клечањем моћи
Освојит' срце, што славе жели —
К'о лаковерној, слабој девојци?!
Вараш се, драги! Та падали су
Пред моје ноге грофови силни;
Ал' сам им молбе одбила хладно,
Но, не за љубав калу-бегунцу...

Узуриатор (устане)

Не презри младог узурпатора!
Можда с' у њему крију врлине,
Достојне самог московског трона,
Достојне твоје руке бесцене....

Марина

Достојне ужета, бестидниче!

Узуриатор

Крив сам: обешћу силном опијен
Варо сам Бога, варо царева,
Свет варо; ал' ти, Марина, не смеш
Казнит' ме, јер сам пред тобом прав.
Тебе варати могао нисам;
Ти си ми само била светиња,
Пред њом се нисам претварат' смео...
Само ме љубав, ох, љубав слепа —
Љубав ме нагна, да све искажем!

Марина

Чиме се хвали, безумник један!
Ко је тражио твога признања?!
Да си ти мого, скитници јадна,
Чудно завести та два народа,
Моро би ваљда успети у том
И бар би скрио своје злочинство
Упорном, вечном, дубоком тајном.
Могу л' се, кажи, поверит' теби?

Могу л' свој род и стид девојачки
 Заборавити, сајединити
 Судбину своју са судбом твојом,
 Кад ти сам тако лакомислено
 Срамоту своју на пазар носиш?!
 Љубав га нагна да се избрбља!
 Чудим се како ниси пред оцем
 Мојим то казо из пријатељства
 Ил' од радости пред нашим краљем,
 Или пред паном још Вишњевецким
 К'о верна слуга док си му био.

Узуриатор

Кунем се: ти си једина могла
 Изнудит' моме срцу признање;
 Теби се кунем, да никад, нигде,
 Ни при весељу — чаши безумној,
 Ни с пријатељима у разговору,
 Ни под секиром, ни у мукама
 Не ће мој језик рећи ту тајну.

Марина (иронично)

Кунеш се! Па ти вероват морам.
 О, верујем ти! Ал' да знам чиме
 Кунеш се? Можда именом божјим,
 К'о језујита побожно чедо?!
 Ил' као витез чашћу витешком,
 Ил' можда само својом царском речју,
 Као син царски?! Је л' тако! Кажи!

Узуриатор (обесно)

Ивана Грозног дух ме посини,
 Димитријем ме из гроба назва,
 Народе око мене узбуни,
 За ме Бориса даће на жртву.
 Царевић ја сам! Доста! Стид ме је
 Пред Пољакињом гордом да пузим.
 За навек с Богом: ратна ће игра
 Крвава бурне судбе ми бриге
 Угушит' с овом муком љубавном.
 О, како ћу те мрзит' онда,
 Када жар страсти дивље угасне.
 А сада идем — пропаст ил' круна
 Чека ми главу у руском царству;
 Ако смрт нађем у боју часном
 Ил' к'о злочинац на вешалима,
 Не ћеш ми жена никада бити
 Нити ћеш судбу делити моју,
 Али ћеш једном жалити можда
 За срећом, што си је одбила сама.

Марина

А кад ја твоју обману дрску
 Што пре пред свима откријем, онда?

Узуриатор

Мислиш ли да се ја тебе бојим?

Да ће пре једној пољској девојци
 Вероват', него царевићу руском?
 Знај да ни краљ ни папа ни велможе
 Још не верују у моје речи.
 Да л' сам ил' нисам ја — Димитрије,
 Њима ј' свеједно; ал' сам ја само
 Изговор за рат и љуту војну.
 То они желе; а твој ће немир
 Морат' престати, веруј ми само!
 С Богом!

Марина

Почекај, царевићу! Најзад
 Чујем реч мужа а не детета.
 С тобом ме она сад измирује.
 Сад заборављам страст твоју наглу
 И Димитрија пред собом гледам.
 Ал' чуј: прени се и не оклевај!
 Води што брже на Москву војску,
 Заузми Кремљ, седи на престо —
 Тада по мене сватове пошљи;
 Ал' док се твоја, Бога ми, нога
 На царски престо не попне и док
 Сâм Годунова не свргнеш доле,
 Љубави твоје не слушај речи. (оде).

Узуриатор

Не! С Годуновим лакше се бити,
 Ил' језујиту преварит' дворског,
 Нег' једну жену. Враг да их носи!
 И увија се и извија се,
 Пузи и махом клизне из руку,
 Цичи и прети, често и рђи —
 Змија је змија!... Нисам бадава
 Дрхтао. Мал' ме не упропасти.
 Ал' сутра у бој — све је решено!

П Е Т А П О Л А В А

Литавска граница

(година 1604, 16 октобар)

Кнез *Куриски* и лажни *Димитрије*, обојица на коњима.

Војска се приближује граници.

Куриски (скочи први)

Ха, ево, ево руске границе!
 Света Русијо! Отаџбино ми!
 С гнушањем стресам прах туђе земље
 Са свог одела; жедно удишем
 Нови зрак, он ми само је рођен!
 Сад се и твоја, о оче, душа
 Теши и кости с' у гробу смеше!
 И опет засја наш мач дедовски,
 Тај славни мач — страх тамном Казану.
 Верна слуга московских царева
 И сад ће за свог цара да с' бори!...

Узуриатор

(иде лагано погнуте главе; за себе)

Како је срећан! Чиста му душа
Плива у слави и у радости!

(Гласно)

Ја ти завидим, витеже драги!
Син Курпског, у изгнанству одгојен,
Заборавивши беде очеве
И откајавши грех му за гробом,
Готов си своју крв да пролеваш
За Иванова сина, да цара
Правог повратиш свом отачанству...
Нека ти срце пламти весељем!

Куриски

Зар твоје срце није весело?
Ето Русије — она је твоја!

Твоји те људи тамо чекају,
Твој Кремљ, твоја Москва и престо.

Узуриатор

Руска крв мора, Курпски, потећи!
За цара свога ви се борите,
И ви сте чисти; ал' ја вас водим
На браћу своју; позво сам Литву
На Русе; ја ћу баш да покажем
Непријатељу свети пут у Москву;
Ал' нека мој грех не падне на ме,
Већ на Бориса, цареубицу!...
Напред!

Куриски

Напред! Смрт Годунову!

(Оду сви у трку. Чете прелазе скоком преко границе.)

(Наставиће се)

МАРИЈА

(Наставак)

О селу се дотле говорило свашта.
Још Милан није ни изишао из села,
а већ је гостионичарка стала разносити
разне гласове. Као сигурно је држала, да је
Иванка Миланова заручница, јер је из ходника
много штошта чула, што су они разговарали.
Говорила је, да је својим очима видела, како
је Иванка загрлила Милана па га пољубила.
Уз то је плакала и говорила, да ће се убити,
ако се скоро не венчају, јер она не може дру-
гога волети, па ма ко био. Па онда како је
Милан обећао, да ће је тога и тога дана ис-
просити. Па шта се та Марија толико понела,
што им он долази у кућу? Ципија је, па не
ће у крчми да троши, јер тамо добије све ба-
дава. А благајник га прима за то, да би му
био увек на руди, ако би га ко тужио.

Ово је било довољно па да се свако разу-
вери, ко је држао, да ће Милан узети Ма-
рију. Па да је остало само на томе! Али зли
језици почели износити свашта. Па већ и мај-
сторски момци из зависти учинише своје. Ис-
певаше песму, која се свршавала:

Још да јој је лепезица плава,
Па би била приставица права.

Мајсторице се подругљиво смешкале, када би
пролазиле поред Маријине куће.

Било је и таквих, који су све, што се по
селу говорило, дошаптавали Јулци и Марији.
Једнога дана одем онамо.

Јулка изгледаше као убијена. Погледала
је и на мене, као на човека, који је дошао,
да ваљда ужива у њихову јаду.

Како сам гледао у Марију, срце ми се
стезало у грудима. По погледу јој опазио сам,
да трпи страшне душевне болове.

Бледило се почело показивати на њену све-
жем, руменом лицу, а покрети јој беху збу-
њени. Нека мисао јој типташе душу и као да
јој сметаше на сваком кораку. У говору ни-
какве везе мисли. Час би почела нешто, па
би, не довршивши, почела о другом. Није више
гледала онако јасно, отворено, као дотле.

»Марија!« — ословим је тихо.

Она ме погледа само, а не проговори ни
једне речи.

»Милан ми је писао.«

Станем јој читати писмо а уз то час по
погледам у њу.

Она није дизала главе, али за час се спу-
сти на диван, и чуо сам најпре неколико уз-
даха, за тим сам опазио сузе а најпосле ми
допре до ушију гласно јецање. Увидео сам, да
са писмом нисам ништа постигао. Нешто је
друго њу тиштало.

»Верујте, нисам ни сневала, да има тако
пакосна света, који је у стању свашта изнети.
Не познају они Милана, а још мање мене.
Јаој, шта су све изнели!...« и поче плакати.
»Ја нисам ништа рђаво чуо!«

»Немојте се претварати... ја то осећам, а верујте, више сам познала свет за ово неколико дана, него за све време до сада. Па се и сама пред собом осећам да сам крива. Осећам, да се не могу пред светом одбранити, ма шта чинила. Је не смем пред свет! Ја ћу пре умрети од стида... Милан! Милан! Ако ја стојим на путу његовој срећи... нека му је благословено...«

Савлађивала је сама себе.

»Шта то би?« — зачу се из небуха Јоца на вратих. — »Ми очекујемо у општини Милана а у место њега дође други. Дошао је Имашевић, да настави истрагу... Ја мислим, да Милан није требао захваљивати, ако му је овде било досадно, већ...«

»Шта? Шта?« — запита Јулка.

»Данас око три сата дође ми у канцеларију, прикаже ми се и рече, да је изасланик у место Милана. Јулка!« — рече жени — »ако је по вољи, да и овога позовемо, и он је момак... шат...«

»Ћути... молим те!«

»Но, но, та ти си и онда наваљивала, па као велим...«

»Шогоре!« — рече Марија бодно. — Ја вам до данас нисам ништа учинила, чиме бих заслужила ваш прекор па вас лепо молим, да се бар ви тако не изражавате... доста је са улице... Допустите, да бар у ова четир зида имам мира...«

Јоца погледа Марију, па видевши како је бледа, уплакана, нежно је загрли и рече:

»Шалим се, шалим... Хтео сам само да њу мало наједим. Волим, што си ти много паметнија од ње, па си и томе господичићу показала, да ниси мушица, која слепо налеће на свећу. Таква девојка као ти наћи ће себи увек пара...«

»Престани о томе! Да, да ће наћи... ма да није онако смежурана као она вештица... Чули смо све, шта се десило у гостијоници... па част му...« — љутила се Јулка.

»Не тако, снахо! Може бити да није он крив, и да није све тако, како сте ви чули,« приметим ја.

»Маните се тога: Није крив! Не знам, ко би натерао момка да узме девојку, коју не воли?!...«

Марија је само ћутала.

Прође прилично времена а од Милана ни гласка. Већ сам почео сумњати, кад једнога вечера добијем ово писмо:

Драги пријатељу!

Знам да ћеш се чудити, што не долазим после онога мога писма. Ма да нисам онде код вас, оиет осећам, шта се догађа. Моја је савест чиста пред Богом и пред људма. За сада не смем ни помислити, да бих могао испросити Марију, јер ме из ових демонских шака нико избавити не може, нити има на земљи места, на којем бих се од њих сакрити могао. Када бих Марију испросио сада, уиропастио бих и себе и њу за навек. Па то разочарање од стране, нене када би дознала за све, па још пред олтаром!... Не бих могао то преживети. А и како бих изгледао пред њеним анђeosким погледом?!... Био бих понижен, а тим бих изгубио све... Знам, осећам да сам потпуно невин, али ко ће разuverити цео свет?! Ови су се овде постарали, да цео свет дозна, како сам намислио испросити Иванку — а свако верује у то. Шта ће бити са мном, за сада не знам. Марији желим издржљивости — а иначе сваку срећу!

Поздравља те твој Милан.

* * *

Пролазили су од тога дана дани и месеци. Видео сам Милана ожењена. Узео је Иванку. Када бисмо се састали у А., он ме је избегавао. Јако се променио. Очи му подбуле, лице поцрвенело. Одао се пићу. Трезан није нигда долазио у своје огњиште, своју кућу. Зупало се, да му жена није много ни марила за то, шта више, волела је, кад је што дуже остајао.

А Марија? Пред њеним очима лебдео је само он. Када смо јој рекли, да се оженио, није веровала.

И она се променила. Више пута би се замислила па би као за себе говорила, да то све није истина и да су само сплетке одвратиле од ње Милана.

Никуда није излазила. Гласови, који се разносили по селу, нису је више узнемиривали. Бар тако је изгледало. Шта више, мени се чинило, да јој годи, кад би поново чула, да се њено име спомиње уз Миланово.

Природна је била, па је тако и љубила, да са том љубављу и у гроб легне. Свој идејал носила је у срцу, а чезнећи за њим у при-

* * *

роди, све је више напрезала машту уобразиљу, да га сачува у оном облику, у којем јој се у срце урезао.

Почела је веровати у снове. Наравно да није било ни једне ноћи, а да није о Милану сањала.

Ја сам одлазио чешће до ње те сам покушавао, да јој читањем одвратим мисли од њега. Али сам се редовно уверио, да није ништа слушала.

Многи просиоци распитиваху за њу. Она је одговарала, да јој нико не може заменити Милана и да ће он већ доћи.

Почели смо се бојати за њено здравље. Више пута би плакала, а није ни једном речцом одала узрок.

Дала се најзад и у враџбине.

Ово не ћу нигда заборавити.

Био је Божић. Дотле сам већ био узео Јелицу, али се договорисмо ја и Јоца, да заједнички код њега проведемо бадње вече. Шта нисмо чинили, да и Марију мало развеселимо! Али она би само онда била расположенија, када би се повео разговор о Милану. Чудновато! Говорила је, како јој Милан пише, али поштар из злобе уништи писма. О томе, да је он ожењен, није хтела ни да чује.

Знао сам за обичај у Н., да девојке враћају у очи Божића. Оду на пример до дрвета у дворишту те му говоре: »Дрво, немо дрво, проговори сада, да ли ме мој драги љуби и реци ми његово име!«

На неколико минута пред поноћ поче Марија бивати све узрујанија. Непрестано ме питала: колико је сахата? На пет минута пред дванаест устаде. Запламтела у лицу изиде у двориште. Ми смо знали шта хоће. Полако пођосмо сви у ходник, од куда се видело цело двориште. Јасна месечева светлост одбијаше се о снежни плашт, који је покрио земљу. Све зграде у дворишту, неме и непомичне, као да нас посматраху. На средини авлије стајала је багрена а тек по који сув листак са врхом окренутим земљи висаше, очекујући ваљда бујни живот пролећа. До те багрене поје Марија, озарена месечевом светлошћу. Изгледаше као дух, који се у глухо доба ноћно тетура по стазама, којима је негда у животу ходио.

Кад је дошла близу, застане, погледа на кулу црквену па стане ослушквати. Мене обузе нека језа и страва. За моји леђи чуо сам јеца-

ње и плач њене сестре. Но брзо је ућуткасмо, јер смо хтели, да се Марија разувери.

Настала је тишина, тек само чусмо наше дисање, а кроз уши нам је зујала убрзана циркулација крви.

Дан, дан, дан... поче проламати ноћну тишину прквени сахат са куле, оглашавајући, да је поноћно доба, да је дванаест сахата.

Марија приђе багрени, полако је обгрли те поче питати дрво, да ли је њен драги воли и да каже његово име.

Није се чуло ни гласка.

Опазисмо, како Марија поче клецати, а после се усиљаваше, држећи се за дрво, да не клоне.

»Милане! Милане! Одзови се!...« повиче мало гласније, као да је он ту па не ће да се одзове. »Милане! Јави се!... Ти знаш да само тебе волим!... Милане! Милане!...«

Проплакасмо и потрчасмо до багрене, поред које је Марија као без свести лежала. Сестра је поче викати и пребацивати јој ту лудорију, а она је само ћутала и не мичући се дозвољавала, да је унесемо у кућу. После је тихо јецала.

Сутра дан није устајала из постеље. Била је бледа, мирна и озбиљна. Говорила је полако, не спомињући ни једном речцом ноћашњи догађај.

Од тада није ни устајала. Нагло је венула, а појавио се и кашаљ, кобни знак, да нестаје телесне снаге.

Од пређашње њене лепоте остала је само сенка. Кад бих ја дошао, ухватила би ме за руку те говорила:

»Све ми се нешто предсказује, да не ћу још дуго. Па и боље је да умрем. Видим да њега нема, па сада и верујем. И боље је да умрем. Живот би ми био само патња.«

После би опет:

»Кад би шогора куда преместили... али далеко, далеко, јако далеко... па да ми се уклонити од ових погледа... Ви то не можете схватити, колико ми јада задаје поглед које сељанке, кад ме походи... знам шта мисле... Разумете ли ме?«

Гледали смо, да јој докажемо, да то није ништа, што је он долазио у кућу, али то није помагало, јер га она љубљаше, те наше речи не бејаху мелем. Шта није Јулка радила, да јој докаже, какав је он сад, само да јој га избрише из успомене!

О Милану се проносили разни гласови. Једном дочусмо, да је премештен; после опет да га је жена оставила, и после ништа више.

* * *

Марија је подлегла. На самрти је спомињала његово име.

На дан њене смрти, а после годину дана, када је Јулка походила гроб Маријин, нашла

је венац свежа цвећа са траком, на којој писаше: »Милан — Марији«. После дочусмо, да се збиља растао са женом. Њени родитељи одоше у Босну, пре но што ће Берањи у пензију, те је и она отишла к њима, по што је увидела, да се осећај, који треба да спаја мужа и жену, не може изазвати силом.

На Маријину гробу и данас још искрсне по који пут венац свежа цвећа.

Стеван Радић

Н О У К А

КЊИЖЕВНЕ ПРИЛИКЕ У РИМУ

III Библиотеке

Године 1752, док се ископавало у засутом граду Еркулану на напуљском заливу, нађена је господска кућа са красним перивојем, који је досизао до оног чаровног мора. По њену положају, по опсегу и по ископаном покућству уфало се је да ће под оним порушеним зидовима, много шта бити, чим би се познавање старинскога свијета окористило; и доиста то се уфање није изјаловило. Тежачка мотика једнога дана удари у неку особиту собицу, што је и онај час привукло пажњу научењака: ту су била намјештена попрсја Епикура, Ермарка, Метродора, Демостена и Зенона; наоколо уза зидове бијаху повисоки ормари; један већи насред собе, да си га могао свега обаћи, а сви препуни великих црних омотака. Тежаци су на први мах мислили да је угљевље, па неке збиља и спалили. Ни стручњаци, који су се ту налазили, нијесу знали шта би то могло да буде, кад напoкон једноме пође за руком да на тим омоцима прочита два три слова: е... то су дакле књиге, и та је собица домаћа нечија библиотека. Помами се старинарски свијет при такову изнашашћу; с већом се пажњом стаде ископавати и доиста на другом мјесту, у истој кући, нађени су опет нови омоци, сачувани у малим сандуцима. Такових је комада било свега око хиљаде. Али шта је у њима било? Каква се је дјела прохтјело срећи да нам их у руке преда, по што су дубоко под земљом лежала скоро седамнаест вјекова? Прва је потешкоћа лежала у одмотавању тих старинских књига, а друга у прочитању изгорјелих слова. Материјал познат је одмах; био је египатски папир, обичајна билинска хартија у оно вријеме. Али даље? Након свакојаких покушаја, којима су се посветили људи од заната из свих крајева, раз-

мотане су прве књиге и прочитане: бијаху то дјела грчких филозофа Епикурове школе. Мислило се је да ће се прије или после појавити оно, за чим се је толико чезнуло, бива дјела оних писаца, који нијесу до нас допрли. Али како се је даље разматавало, онако је и расло разочаравање у ученом свијету. Важност нађених епикурових одломака није за цијело била у размјеру са важношћу онога открића.¹⁾ За нас је пак то само за то интересно, што можемо рачунати да је и Плинијева библиотека по свој прилици удешена била; тим више што нам он ни у каквом писму не говори опширније о том предмету: до душе велико чудо у човјека, који онако на танко умије да нам опише своју кућу, па како чита, како учи, како поправља своја дјела.

По обичају, што је у оно доба био завладао, бива да у свакој бољој кући буде по једна богата књижица, морамо држати да је и он имао у свим својим кућама и у љетниковцима по велику збирку књига. У познатом писму, гдје је на танко описана његова лаврентиска вила, спомиње неку собицу, гдје је у зиду уврштен мален ормар „попут мале библиотеке“, и ту су му књиге, „које ваља да су му чешће у руци“.²⁾ То је дакле мала књижица, онака, колика се хоће за љетниковац, гдје господар проводи само кратко доба године. У Риму пак, на есквилинском бријегу, где му је кућа била, ту су му за цијело и књиге, а тих је имао силу, ако узмемо у обзир његово непрестано и сваковрсно учење. Познајући његов фини умјетнички укус, и средства, којима је могао располагати, можемо и без његова свједочанства тврдити, да су му полице и ормари за књиге од скупoцјена дрва, да су саме књиге у најбољем издању, да су наоколо по соби намјештене слике великих пјесника и филозофа; та

наш је Плиније чист енциклопедиста, а у књижности такова човјека ваља да је заступана свака појава људског ума. Али опет не смијемо ни помишлити да му је библијотека така била да се њеним несланим и раскошним богатством могао човјек хвастати. Сенека љуто жигосе то нагомилавање књига, кад ко их купи тежи само за неком таштином. „Чему толике књиге, кад им господар за свог вијека скоро ни пописа не чита? Мноштво се свезака не хоће за учење; корисније ти је да се бавиш малим бројем писаца, него да их прочиташ хиљаду. Изгори у Александрији четир стотине хиљада књига, заиста величанствен споменик краљевског богатства; али нека други то у звијезде кују, као Ливије, који то називље дивним доказом краљевске бриге и укуса. Не, ту није ни бриге било ни укуса; то је пуст био луксус, јер књиге нијесу сакупљене за учење, него за неку изложбу: онако их згрћу и они, који тим урешавају собе, гдје се једе и пије. Говори се да је таково трошење у књиге паметније него у коринтско посуђе или у слике; али је свако претјеривање од штете. Може ли се простити човјеку, што набавља ормаре од кедрова дрва и слонове кости и што у њих грне дјела непознатих или масних писаца. да међу њима зијева од беспослице и да једино ужива у читању њихових пописа и натписа? Та код наших празнова наћи ћеш намјештене наше историчаре и говорнике по књижицама до крова високим; чак и у купатилима библијотеке су као тобоже неки урес кући. Просто свакоме који ради учења то сакупља; али ни по што кад су дјела чувених људи зидовима на украс.“³⁾

Ово су златне ријечи, које би и за наше доба вриједиле; само наш философ претјерује, кад наводи александриску библијотеку као неки празан луксус; луксус може бити и важан и потребит, кад је, као у овом случају, скопчан са заводом, који је египатском краљу на вјечиту дику. Али ко чита Сенеку, не смије сметати с ума, да је тај философ, поред својих великих врлина, опет прави декламатор у најширем смислу ријечи, и да га чежња за формом и звучним фразама често засљепљује.

По Витрувију требало је да су књижице прама истоку положене, јер је онака свјетлост најсходнија за читање, а опет књиге се лако не распадају; које су изложене у ормарима прама западу, мољци их глоде а влага их квари.⁴⁾ Лијепо обичај, да се по библијотекама намјештају слике великих људи, бијаше по свуда уведен. И Марцијал је дочекао велику почаст, да му је још за живота попрсје положено у Стертинијевој кући; али искијехива таштину оних писаца, који су јавним књижицама даривали

своја дјела а у исто доба и своју властиту слику.⁵⁾ Ко није могао да набави за своју збирку такав урес од сребра, од бронзе или од мрамора, задовољавао би се воштаним сликама, кад нијесу чак и од креде биле; тако је и Плинијев пријатељ дао направити уз малу цијену попрсја Корнелија Непота и Тита Касија.⁶⁾ Је ли пак библијотека била само за то да и господарево богатство изнесе на видјело, ондје су слике биле важније од самих књига.⁷⁾

Како су се појединци поносили својим збиркама, онако су се скоро сви ондашњи градови дичили својим јавним књижицама. Мали градић Комо, Плинијево родно мјесто, могао се и он хвалити таквим једним заводом, али то бијаше дар самог нашег писца. На дан кад је та библијотека свечано отворена, Плиније је држао пригодан говор, за који ништа не знамо; али свакако вриједи да се изнесе писмо, у којему прича своме пријатељу Помпонију Сатурнину, што га је на ту дарезљивост потакло. „Молим те — пише — да ми опет пажљиво прегледаш говор, који сам држао пред својим суграђанима, кад се отворила библијотека. Сјећам се, да си ми ти већ једном по гдје што опазио, али је то било онако у опће и површно; па бих за то желио, да ми га опет лијепо прочиташ, и да ми поправиш својом обичном пажњом и најситније потанкости; мени ће пак увијек бити просто, да тај говор издам или не. Дапаче на овај ћу се начин одлучити, хоћу ли га објелоданити; јер кад се иста ствар по више пута прегледа, онда тек видиш шта вриједи и шта не вриједи да пође у свијет. Наравски, узроци мом оклијевању леже више у самоме предмету него у израђивању; у предмету има нешто поноса и таштине, и ако је писање ожето и просто, па се бојим да то не буде од штете мојој скромности: та знаш да сам ту морао говорити не само о издашности својих предака, већ и о својој властитој. То је клизава нека стаза, па све да ти је на изговор то, што си на то принуђен. Ако је досадно слушати, кад кога хвале, помисли како ћеш тек досадити, кад о својима и о себи говориш! Знам да људи заведе туђој честитости, али побијесне кад се то узноси и разгласује; само се она дјела не куде, кад их нико не вади из таме, у којој су. Па за то више пута питам: јесам ли ја ово своје дјелце — ма какво год било — за се или за свијет написао? Али има и друго нешто, због чега толико одгађам те га не објелодањујем, а то је што мислим да све оно што је за какво подuzeће потребито, онај час губи своју важност и своју љепоту, чим је подuzeће готово. А сад ми кажи — да не тражим другдје примјера — зар није корисно било описати, шта ме је

нагнало да будем онако подашан? Заиста тим сам говором постигао многи пробитак, бива што сам се подуље бавио племенитим размишљајима, и у најскровитије њихове тајне прозрио, па и што се на овај начин никад покајати не ћу са своје пријеке добротворности. Али сам и то постигао, што сад мало марим за важност новца; јер док су људи већ по нарави склони да чувају своје злато, ја сам се од те лаконости тим ријешио, што сам унапријед и на дуго размишљао о свом добром дјелу. Држим дакле да је мој дар вриједан похвале и с тога, што сам на то потакнут био од памети и од разбора, а не од којекакве напрасите страсти“⁸⁾

Ово нам лијепо писмо показује Плинија баш као узор-човјека, заљубљена у своје родно мјесто, и његово у свакој ствари здружно поступање. Али му није доста било што је подигао библиотеку, већ је одредио и главницу, којом ће се завод на даље уздржавати и којом би се нове књиге набављале. У ту сврху намијенио је наш човјек своту од сто хиљада сестераца (од прилике десет хиљада фор.); то дознајемо по гласовитој плочи,⁹⁾ гдје је урезан скоро вас Плинијев тестаменат; плоча је нађена у Милану, а ту је служила као покров на каменој раци, у које је год. 950 положено мртво тијело Лотара, краља лонгобардско-италијанског! Град, у којему је плоча откривена, дао је повода мнијењу да је Плиније и у Милану основао јавну књижицу и да је баш за тај завод одређена била поменута свота. Преговарања и учена претресања доводила су на разне закључке;¹⁰⁾ говорило се, да је Плиније збиља био у Милану као проконсул; тврдило се, да од јавних купатила, која су по наведеној плочи од нашег писца подигнута, нема никаква трага у његовој домовини, док их има у Милану, и да је баш за то могуће да је гласовита библиотека опет одређена била за Милан. С друге су се стране пак та мнијења опровргавала тим, што није ни по што доказано да је Плиније у Милану био проконсул; а што у Кому, његовој домовини, нема трага никаквим купатилима, то је слаб доказ да их није било, јер и о другим и већим здањима по Италији нема данас ни спомена. Осим тога можемо и то наодати, бива да наш вриједни сенатор није располагао таквим имањем, да би могао био толике трошкове подносити; што је за свој родни град учинио, то је већ премного. Осим библиотеке подигао је тамо школу¹¹⁾ (а то баш за то да ученици не буду принуђени полазити школу у ближњему Милану); установио је добротворан завод за отхрањивање и потпомагање сиромашне дјеце;¹²⁾ саградио је преко градских бедема мраморан храм богињи Церери а

пored храма широке трјемове; па је у те разне сврхе пожртвовао преко милион нашег новца. Говораше, да је увијек готов за своју домовину учинити толико, колико да му је она мајка или кћи;¹³⁾ „праву ћеш дарежљивост показати — пише — најпрво према своме родном мјесту“.¹⁴⁾ Како сад да помислимо да се и за други град толико побринуо колико за родни? Та према Милану није имао ама баш никакве обвезе; а не слаже ли се оно, што на поменутом натпису каже о своти за библиотеку, потпуно са интересом, који је имао да књижица буде потребитом главницом снабђевена, и с писмом пријатељу Помпонију Сатурнину, које смо у цјелини навели?

Оснивање јавне библиотеке било је, поред подизања храмова, највиша услуга, коју си могао својој граду исказати, и најбољи доказ твојој дарежљивости. Како ћемо кашње видјети, то је захтијевао дух онога времена, кад се толико учило и писало. Трајан, који није баш толико марио за књиге, колико нам кажу њему сувремени писци, разумио је потпуно своје доба, кад је оно зидао своју гласовиту јавну библиотеку.¹⁵⁾ Ова се дизала на његову тргу, гдје је исти цар величанственим зградама показао сјај и моћ своје владе. Свако је здање ту стајало понапосе, бива славолук, форум, базилика, колосални стуб, на којему су истесане славне његове подвиге у дакиском рату, библиотека и храм; али сва скупа састављаху тако импозантну цјелину, какову Рим није ни прије ни послје видио. По свој прилици књижица, или књижице — јер у једној су се чувала латинска а у другој грчка дјела — протезале су се великоме храму уз бокове, како је онда обичај био, и како судимо по Гелију, који спомиње „библиотеку Трајанова храма“.¹⁶⁾ Ту се храниле и свакојаке библиографске ријеткости, као гласовите ланене књиге и скупочјене свеске, гдје су листи били од танке и глатке слонове кости.¹⁷⁾ Кашње књиге су већим дијелом пренесене у пространа Диоклецијанова купатила, а могуће од тог самог цара.¹⁸⁾

За Плинија и за његове пријатеље књижевнике и научењаке било је и других књижица, да се насите читањем и учењем. Ако смијемо вјеровати неким подацима, који досижу до времена цара Константина, било је почетком четвртог вијека у Риму двадесетосам јавних библиотека; број је сигурно велик, али ваља и помислити, колико је Рим био, колико је свако марио за књиге, па било то и из моде, и како се оснивањем таквих завода ласкало јавноме мнијењу. Да није Јулије Цесар онако за рана свој живот докончао од завереничких пожева,

нега би išла слава, што је отворена у Риму прва јавна књијница. Бијаше већ наложио ученоме Варону да покупи са свих страна књиге, а способнијему човјеку није могао тај посао повјерити;¹⁹⁾ али је диктаторова смрт прекинула то лијепо предузеће. Велику идеју божанственог Јулија наслиједио је Кај Асиније Полијон, онај исти, који је у Риму увео јавна читања. Био је то човјек познат са велике своје науке и војничке вјештине, а пријатељ најчувенијих књижевника онога времена, као Хораџија и Катула, који га у звијезде кују;²⁰⁾ написао је историју грађанских ратова, неколико трагедија и говора; али од тога свега ништа се није сачувало. Знамо још да је љуту критику водио против дјела Цицерона, Песара, Ливија и Салустија,²¹⁾ којему је замјеравао особито његов архајички стил, и баш онај исти стил, који саме Полијону замјерава Тацит и Квинтилијан.²²⁾ Иначе овај потоњи признаје да је био јако даровит, и као говорник и као друг у разговору.²³⁾ Такав бијаше човјек, који је први у Риму основао библијотеку; и на тај начин, како старији Плиније каже, рад људског ума постао је својина свију.²⁴⁾ Завод је тај намјештен био на бријегу Авентину, у тако званом „тријему слободе“,²⁵⁾ који и Овидије спомиње кад се оно туји да његове пјесме не смију ући у ону гласовиту књијницу.²⁶⁾ Ту се дизале бронзене, сребрне и златне статује и попреча чувенијих књижевника, међу којима допаде срећа старог Варона да још за живота гледа свој лик изложен у Полијонову завјду.²⁷⁾

И одјека грађанских ратова бијаше онда већ давно минула, несталност живота и имања бијаше престала; једни су приклонили главу пред новим Августовим поретком; други су и на даље сивали о препоројају старе и пропале републике, али су опрезно узмицали пред славом новог Рима; трећи, који не шћаху да признају монархију, а којима није ни у спу долазило да ће икад могуће бити да се обистини идејал утичког Катона, показивали су неку индиферентност, неку особиту филозофију, бавећи се искључиво науком и знаношћу. Мир, који је онда завладао градом и цијелом државом, уродио је силним плодом; књижевност се подигла до свог врхунца; *otium* римски постигао је своје право и потпуно значење. Књиге су ходиле од руке до руке; говори се нијесу доиста више држали на пучким састанцима, али се читали у приватним круговима, а све се грабило око рукописа. Да задовоље просту свјетину, биле су царевима увијек при руци гладијаторске игре и утркивање у циркусу; али само тиме нијесу могли постићи захвалност ових друштвених сталежа, од којих је зависио — ако не баш опстанак —

али заиста сјај и углед нове државне форме; хтјело се да цареви буду меценати; хтјело се да потпомажу и да осоколе ма на који начин душевни покрет свога времена; ту су потребу разумјели, а то су и учинили. Нема скоро једног писца из доба царства, који не спомиње господара на Палатину као штитиоца знаности и умјетности. Можемо до душе приметијети да је тај меценатизам служио већим дијелом искључиво царском славохлепљу: то јесте тако и било, али једнако доказује да су Августови наслједници, оснивањем јавних библијотека, потпомагањем књижевника и пјесника, па било то све из себичности, да су, вељу, опет разумијевали потпуно шта хоће и како је ваљало схваћати оно доба.

Август је основао „Октавијанску“ библијотеку, која је тако названа, јер је била дигнута у част његовој сестри, племенитој Октавији; ова лијепна књијница, подигнута плијеном освојене Далмације, пропаде у страшном пожару, који је букнуо за вријеме цара Тита.²⁸⁾ Домицијан је исту из темеља поновио, а Светоније нам прича како је цар способне људе у далеку Александрију послао да купе нове књиге и да преписе поправе. Али најљепша библијотека, коју је Август подигао и која је у Плинијево доба у најљепшем цвијету била, има своју особиту историју. Кад је оно ударио тријес на цареву кућу на палатинском бријегу а кућа му од тога изгорјела, свештеници изрекоше да је Аполон воља, да му се подигне храм, гдје је кућа стала; Август не почаси, већ изврши вољу божју, те поред сјајног храма подигне и сјајну књијницу за латинске и грчке писце.²⁹⁾ И на њена врата, као на врата Полијонове библијотеке, закуцала је и овај пут заман Овидијева тужна књијница; а Марцијал се ето могао хвалити да је његова свешчица нашла одзива и била положена, како је пјесник хтио, ондје гдје су и Католова дјела.³⁰⁾

По свој прилици и овај је величанствени завод пропао у оној грозној ватри, која је уништила добар дио града за вријеме Нерона, јер нам сви историчари свједоче да су оном приликом изгорјеле све зграде, што се дизале на палатинском бријегу; него ваља да је одмах за тим на ново подигнута, јер ето знамо да је опстојала и за Домицијана и Трајана. Али кад је оно по други пут уништена у пожару за владања Комода, неваљалог сина Марка Аврелија, је ли је ко поновио? О томе се ништа не зна.

Није заиста у нашем задатку да изнесемо све библијотеке, које су за Плинијева времена биле у Риму и које је он похађао да задовољи своју страст за знањем. Споменућемо само да је и Тиберије

основао такав један завод, који је и његово име носио; тако исто и штедљиви Веспасијан. И на бријегу капитолинскоме дизала се је велика књижица, али није познато, коме се баш има захвалити на њено основање; зна се да је и она пропала од ватре за Комодово доба. За остале збирке књига мало су које вијести до нас допрле; али сигурно ни у једном данашњем граду нема толико библиотека, колико их је онда било у Риму, премда је данас посао олакшан помоћу штампе и малим простором, који заузимају модерне књиге. Та ваља да не пустимо из ока све оне потешкоће, у које су ударили људи, намјештени од владе на управу оних завода; особито мучно поправљање истисака, који су одређени били да уђу у царску збирку; нити је у оно доба издавачима наређено било да сами предаду по један комад свију дјела, која су код њих излазила.

Шта не бисмо данас дали да знамо потање устројење ондашњих библиотека! Ту се читало и учило; ту су историчари вадили податке за своје радове; ту су и дилетанти долазили, да краду стихове из старијих пјесника;³⁾ те су дворане похађали и беспосличине, да не окисну, кад је оно на пољу падала киша, једном ријечју: све је онако било као што је и данас. Ту су се састајали и гласовити књижевници, говорници и пјесници, као што бива и данас у модерном Риму.

„Кад сам једном ушао у Лукулову библиотеку — прича Цицерон — нашао сам Марка Катона гдје сједи и чита; око њега цијела хрпа стојичких расправа. Чезња за читањем била је у њега толика, да није никад могао да се насити књига; та и кад оно сједи у курији, онако оптерећен послом, опет једнако чита, а да не занемари јавне ствари. Тако

и кад сам га ондје нашао, познао сам старцу на лицу како баш ужива на сред толиких књига. На једном опази да сам код њега; скочи на ноге и упита ме: Шта си ти овдје? За што тражиш овдје књиге, кад их толико имаш код куће? Ја му онда прихватих: дошао сам да видим неке аристотелске радове, што знам да ћу их овдје наћи; читаћу их кад ми преостане времена, јер знам да га ријетко кад имам“.³²⁾

Ето какви су људи онда били: грађани у правом смислу ријечи; звање им је државна служба; преостаје ли им времена, оно ће вријеме посветити Музама.

¹⁾ Опширније о Еркуланској библиотеци: F. Garbelli. *Le biblioteche in Italia all' epoca romana*. 1894. — ²⁾ Epist. II, 17. — ³⁾ De vita beata, 9. — ⁴⁾ De architect. VI, 7. — ⁵⁾ Sat. I, 4. — ⁶⁾ Epist. IV, 28. — ⁷⁾ Juven. II, 4. — ⁸⁾ Epist. I, 8. Наш земљак, Паравија, преводилац Плинијевих писама и утемељач лијене задарске библиотеке, мисли да Плиније није даровао сам ту књижицу своје родном мјесту, већ да ју је просто обогатио, а да су је његови преци основали. У ту сврху наводи саме Плинијеве ријечи. Али проф. Гарбели, по тим истим подацима, доказује, да је сам Плиније ту библиотеку из темеља подигао. Са ученим професором и ми се слажемо. (Види за то: Garbelli, *Le biblioteche in Italia*, 167.) — ⁹⁾ Orelli, 1172. — ¹⁰⁾ Види за то: Sassi, de studiis mediolanensibus II; Tiraboschi, *Letteratura italiana* II, libro III; Boarius, de Plini Secundi testamentaria inscriptione. — ¹¹⁾ Epist. IV, 13. — ¹²⁾ Epist. VII, 18. — ¹³⁾ Epist. IV, 13. — ¹⁴⁾ Epist. IX, 30. — ¹⁵⁾ Dio. LXVIII, 16. — ¹⁶⁾ Aul. Gell. XI, 17. — ¹⁷⁾ Vopisc. Vita Aurelii et Tacit. imp. — ¹⁸⁾ Id. Vita Probi. — ¹⁹⁾ Suet. Caes. 44. — ²⁰⁾ Hor. Carm. II, 1. Catul. XII, 9. — ²¹⁾ Suet. Caes. 56. — ²²⁾ Tac. de orat. 21. Quintil. X, 2. — ²³⁾ Id. VI, 3. — ²⁴⁾ Hist. nat. XXXV, 2. — ²⁵⁾ Suet. Oct. 29. — ²⁶⁾ Trist. III, 1, 71. — ²⁷⁾ Plin. Hist. nat. VII, 30. — ²⁸⁾ Dio. XLIX, 43. LXVI, 24. — ²⁹⁾ Suet. Aug. 29. — ³⁰⁾ Mart. V, 5. — ³¹⁾ Hor. Epist. I, 3. — ³²⁾ De fin. III, 7.

Јосип Берса

КЊИЖЕВНОСТ

ЛУДВИГ АВГУСТ ФРАНКЛ

(Свршетак)

На неколико дана пред смрт доживео је стари-на песник још једну велику радост. На рођен дан његова сина Бруна дође на име на дар од рођаке неке из Теплица малена књижица, у којој беше збирка писаних песама, што их је Лудвиг Август Франкл спевао као гимназиста и године 1826 дао за спомен својој сестри једној, коју је веома поштовао. Листови те књижице на дванаестини са свим

су пожутели, скоро је седамдесет година прохујало од то доба, кад је момче од шеснаест година написало те песме; но ретки тај дар изазвао је у старине са свим особено расположење. Кад је прогледао песме, рече својима: „Да ми млад какав песник донесе ове стихове да их оценим, ја бих му рекао, да нема дара за песника...“

Франкл је до своје, онако на пречац, смрти ра-

дио на књижевности. У последње се време много бавио својим мемоарима, од којих је довршио историју своје младости. И читао је много последњих дана а нарочито му се допали недавно изашли мемоари Теодора Фонтана, које је читао с правом насладом. Још је пред смрт ковао планове за т. зв. Шилерову закладу и радо је говорио о свом путу у Вајмар, камо је у тој ствари напустио био да пође месеца маја ове године. Што му је на 84 дан рођења 3 фебруара о. г. велики војвода вајмарски телеграфски најусрдније честитао, остало му је у угодној успоми и у разговору се често и често враћао на то.

Занимљив, као и живот песников, био му је и дом у Бечу. Стан његов крије читаво благо успомена на најславније личности и на најзначајније моменте његова времена. Приликом осамдесетог рођен-дана песникова написао је о његовом стану Лудвиг Хевеши у „Fremdenblatt“-у ово: „Његов дом је музеј његова живота. То је исти онај стан у четвртој спрату некадашње палате Шајеве, у којем је негда становао Мозентал; његово попрече непрестано још стоји на једној пећи. Нешто мало превисок песнички дом, али диван са далеког погледа на најлепши део Беча, на палате и вртове све до Каленберга. Много бечког зрака и сунчане светлости веје кроз те одаје те оживљава хиљадама успомена. На много од тих уметничких дела, чак на много једноставних предмета надовезује се по каква епизода из историје Беча, покатакд новела, роман, елџија. Кад домаћин госта свог поведе дуж зидова па уз поједине ствари саопшти ово оно, јави се прошлост у новој светлости. За историски музеј града Беча некад ће се одавде много моћи однети. Међу многобројним салицима има их много, који су од највећег интереса, на пример салик Рајмундов, насликан на шест недеља пред његову смрт од Шилхера, Кастелијев, Еленшлегеров, силне лепе слике Амерлингове, међу њима салик његов, који је сам сликао, салик његове жене, а и ликови домаћина и његових. Два Ленауова салика управо потресају човека. Један, са простом, црном косом, што је попала по плећима, у тајанственим цртама већ прориче судбину песникову; то је салик у при-

родној величини а умножен је те га већ многи знају. Друго је нацртај Морица Швинда, начињен пред Грилпарцером, Бауерифелдом, Цедлицом, Хамер-Пургсталом и Франклом, кад им је песник читао свог „Фауста“, кога је баш онда био довршио. Већ сам постанак тога знаменитог нацртаја дао би крајне материје каквом бечком сликару. Ту је онда Холпајнов салик, који је израдио он сам, па Франкл као легионар насликан од Ајгнера, исто тако сликар Мелхијор Фрич са познатим младим добошарем, који је у деветнаестој својој години сам себи дошао главе. Рал је снимио онога црнца, кога је Франкл некад купио у Кајиру па га довео у Беч; знаменит неки сликар из полупрошлости приказао је Франклову дивну младу љубу одмах после удадбе од прилике тако, као Рубенс своју обожавану Јелену Фурманову; Ханс Гасер је овековечио три дивне ћерке сликара Шнора, од којих је у најмлађу, прерано умрлу био заљубљен! Ранфтл је на свој начин карикирао некога скрибента оних дана, од кога су сви стрепили. То је зацело доста занимљивих епизода из живота Беча и Бечлија“.

Франкл је од године 1890 амо патио од срца, но то му није задавало баш особито великих невоља. Прошле године наиђе на њ жестока инфлуенца. Снажна природа старчева издржала је до душе ту бољу, али му је од тада често долазило, да није могао да дише. Но при свем том је старац остао био свеж духом и није се одрекао књижевног свог рада. Пре једно два месеца згодила је лака капља, која је остала без последица и коју је за неколико дана прекужио. Но још му је онда лечник строго наредио, да се чува. На сам дан, кад ће умрети, говорио је још пре по дне о својим мемоарима, поручао је у најбољем расположењу са својом љубом с којом је пуних тридесет и пет година проживео срећно и задовољно, и са својим најстаријим сином. Слатко је јео те нико није ни слутио, да је већ близу краја. Старац је био веома разговоран, но наједаред се стане тужити да му је позлило па падне на диван. Одмах за тим онесвесне. Из те се несвести није пробудио. Срце је купало све слабије, па послетку је са свим стало. Лудвиг Август Франкл преминуо је без и најмање самртне муке.

САДРЖАЈ: Песништво: О, пјевај срце моје... Гласник. Судбина. Борис Годунов. Марија. — Поука: Књижевне прилике у Риму. — Књижевност: Лудвиг Август Франкл.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.